

ЧИСЛІВНИК У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ І. ДРАЧА КРИЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО ПСИХОТИПУ

У статті йдеться про І. Драча як мовну особистість, яка, припускаємо, належить до психотипу екстравертів. Прогностичний висновок щодо приналежності поета до цього психотипу зроблено внаслідок аналізу своєрідності функціонування у поетичному тексті І. Драча структурних типів числівників з огляду на їх прагматичну навантаженість.

Ключові слова: мовна особистість, поетичний текст, психотип, екстраверт, числівник.

Павлова І.А. Имя числительное в поэтической речи И. Драча сквозь призму его психотипа. В статье речь идет о И. Драче как языковой личности, вероятно, принадлежащей к психотипу экстравертов. Прогностическое предположение относительно принадлежности поэта к указанному психотипу исходит из анализа своеобразия функционирования в поэтическом тексте И. Драча структурных типов имени числительного, учитывающая их прагматический потенциал.

Ключевые слова: языковая личность, поэтический текст, психотип, экстраверт, имя числительное.

Pavlova I.A. The numeral in the poetic speech of I. Drach in the light of her psychological type. The article tells about I. Drach as a language personality who maybe belongs to the psychological type of extrovert. The prognostic assumption proceeds from the analysis of functional peculiarities in the poetic texts of I. Drach. of the structural types of numerals from the field of view of their pragmatic capacity.

Keywords: language personality, poetic text, psychological type, extrovert, numeral.

У мовній картині світу окремої людини важливу роль відіграють усі наявні класи слів, проте кожен із них має свою специфіку, яку необхідно вивчати на сучасному етапі розвитку лінгвістики, зорієнтованої на антропоцентричне розуміння мовних явищ і законів їх функціонування. Такого підходу з огляду на традиційну і сучасну прагматично зорієнтовану наукову парадигму вимагають і числівники.

Категорія кількості як універсальна онтологічна категорія, що відображає об'єктивну реальність, «як одна з найзагальніших властивостей буття» [3: 151] в мові репрезентована різними засобами. Важливе місце серед них посідають морфологічні й лексичні. Поєднання морфологічних і семантичних ознак повною мірою виявляється в класі слів, який більшість мовознавців виділяє в окрему частину мови – числівник (В. Виноградов, А. Супрун, К. Городенська, Г. Арполенко, Г. Щербатюк, В. Горпинич та ін.). Числівники перебувають на периферії частин мови, бо не мають розгалуженої системи морфологічних категорій і не виконують особливих синтаксичних функцій. Однак унаслідок граматикизації категорії кількості, сакралізації, містифікації числа семантика і прагматика числівника набула відповідної своєрідності. У сучасному мовленні українців числівник переважно виконує квантитативну і нумеративну функції, зреалізовуючи свій значний семантичний

і прагматичний потенціал, можливості до поетизації. Усе зазначене пояснює увагу до числівника в дискурсцентричній лінгвістичній парадигмі.

Сьогодні числівник розглядають як самостійну замкнуту парадигму квантитативних одиниць, що репрезентує лексико-семантичне поле кількості. Осмислення семантики числівників не є однозначним, оскільки цей лексико-граматичний клас слів у широкому розумінні вміщує ті одиниці, що номінують кількість, і ті, що номінують порядок при лічбі.

Семантику українських числівників, історію формування цього лексико-граматичного класу досліджували Г. Арполенко, К. Городенська, К. Щербатюк [1], Л. Булаховський [2], Ю. Шевельов [11] та ін., специфіку розвитку слов'янських числівників – А. Супрун, Т. Лукінова [10; 9]. Розпочато опис числівника з огляду на проблеми когнітивної лінгвістики, що дало можливість більш детально описати онтологію числових номінацій. У повсякденному мовленні поряд із квантитативною і нумеративною функціями числівників корелюють когнітивна, лінгвокреативна та прагматична функції. Поліфункціональність та поліаспектність числівників і зумовлює необхідність їх вивчення, зокрема і в поетичному мовленні, де числівник може модифікувати свої функції залежно від психологічного типу мовної особистості.

Мета цієї наукової розвідки – виокремити специфіку репрезентації числівників у поетичному тексті І. Драча як мовної особистості з урахуванням приналежності поета до відповідного психотипу.

У концептуальному апараті сучасної лінгвістики активно функціонує категорія «мовна особистість», що являє собою сукупність спроможностей і характеристик людини, які зумовлюють факт створення мовлення, дискурсу, тексту [7: 3]. Як зазначає Т. Космеда, «мовна особистість характеризується певним ступенем володіння мовою, але, крім цього, й соціальним та особистісним вибором мовних засобів. Ознакою кожної мовної особистості є її мовна спроможність, мовна і комунікативна компетенція, особливе світобачення, світосприйняття та світорозуміння, що відображається в індивідуальній мовній картині світу, а фіксується в когнітивній картині світу» [8: 133].

Розвиваючи думку про подвійну, лінгвопсихологічну сутність категорії «мовна особистість» і про її пропорції, в яких мовні чинники поєднуються з психологічними, як наголошують науковці, необхідно абстрагуватися від того, що існує велике розмаїття людських характерів, здатних безкоштовно модифікувати узагальнений образ носія мови. Тут треба зважати на глибинні, фундаментальні протиставлення людських типів. Спробу такого узагальнення у свій час здійснив Г. Гайне, який писав: «Натури мрійливі, містичні, платонівські у потаємних схованках своєї душі створюють християнські ідеї і відповідні їм символи. Натури практичні, які приводять усе в порядок, аристотелівські, створюють із цих ідей і символів стійку систему, догматику і культ... Які б імена не репрезентувала історія, йдеться завжди лише про Платона й Аристотеля... Це не лише дві системи, але й типи двох різних людських натур, які з незапам'ятних часів, одягнені в різну одягу, більш чи менш ворожі одна одній» [12: 3]. Без сумніву, досліджуючи мовну

особистість, обов'язково слід ураховувати узагальнення стосовно людських характерів, що його здійснив швейцарський психолог і філософ К. Юнг, порівн.: «... незважаючи на численні індивідуальні відмінності людської психіки, існує також типова відмінність, і передусім усього два різко окреслених типи, які я назвав типом інтроверсії і типом екстраверсії» [12: 5].

Однак психотип видатної особистості визначити важко, оскільки чим багатша особистість, тим вона не вкладається у визначені рамки. Як зазначають психологи, інтровертивність, як і екстравертивність, ніколи не виявляється в живій людини цілком ізольовано, в абсолютно завершеній цілісності. Це лише моделі конструкції, але їх усе ж можна окреслити, зважаючи на відповідні переваги використання мовних засобів.

Поетичні тексти І. Драча, де репрезентована відповідна індивідуальна «техніка» щодо використання мови, засвідчують наявність великої кількості числівників, тому категорія кількості (квантитативності і нумеративності) тут виявляється також по-особливому, це дає підстави прогнозувати, що І. Драч – поет, який, очевидно, належить до аристотелівського психотипу – психотипу екстравертів: він приводить у своєму поетичному тексті все у відповідний порядок, прагне все виміряти, вирахувати, пронумерувати, точно схарактеризувати, укласти в систему, життєву картину з точними кількісними і числовими характеристиками.

Використання числівників у поезії І. Драча вирізняється великим розмаїттям передусім за їх формально-граматичними показниками, що репрезентоване різними розрядами як за значенням, так і за будовою. Наприклад: *Мене вразила ця дивовижна подвійна сім'я – / Ці чотири зварники Королі впритул до королівни / маленької Жанни: / Два брати-близнюки, бойки два родом десь з-нід Стрия, / І сестриці-чернігівки, дві вірненькі юні дружини* («Зварники Королі») [6: 232]; *Ввійшли у хату. На столі – горілка. / Хтось горло мені кліщами здушив: / три ложки, три виделки, три тарілки – / і жодної душі* («Ніж у Сонці») [6: 90]; *Прив'язали, примоцювали, / гей, мотуззям / Устима, лицаря, гей, Кармалюка / ... Три ексекutori та й четвертий кат* («Балада про Кармелюка») [6: 145]; – *Ми варитимем для реактора герметичний крицевий кожух, / То буде вже перевірок, не продишнеш, дивися в обидва ока!* («Зварники Королі») [6: 232]; *Двадцятєро лине в гості / Із рідної сторонності, / Двадцятєро у сні снятьєся...* («Балада про стару») [6: 125]. Використовуючи збірні числівники, І. Драч застосовує прийом мовної гри, створюючи оказіональне слово, порівн.: *Ми – двоє крил. / І ти і я. / Ти – двоє крил, / Бо я – твоя* («Поєма для жіночого голосу») [6: 284]. Трапляються в поетичних текстах І. Драча і неозначені числівники, наприклад: *Вони дуже старі. Їхнє сонце / не з нашої ери. / Його зморшки поткали / стонадцять полків павуків. / І згорюють на попіл...* («Матері») [6: 141]; *Він проводир був, імператор-кїнь, / Він бив мене копитами некутими, / Щоб десь там через кількасот років / Не йшла байдужість в зорі п'ятикутні* («Ніж у Сонці») [6: 96]. Однак їх небагато, бо використання таких числівників – це, швидше, ознака інтровертивного мислення, хоча для інтровертів більш характерне використання іменників із неозначеною кількісною семантикою.

Зазвичай у поезії практично зовсім не використовують складені форми числівників, але екстраверт І. Драч і тут відповідає своєму психотипу, порівн. характеристики конкретних реалій довкілля за огляду на їх кількісний вивав: *Для нього ж вона одчайдушно і русло міняє своє, / І всіх женихів одшила, аж ремство одлуное в лісі. / Вона ж його так вичікує, аж навшипиньки хвилі встає / Та шепоче, щоб не забутиця: Уран – двісті тридцять вісім* («Поліська легенда») [6: 226]; *Пливи, Колумбе, твої румби / Незле в тілах їх зариплять, / А то підуть вони на тумби: / Метр п'ятдесять – метр двадцять п'ять* («Пастух юрмальських сосен») [6: 263]; *Тож дивися, Америко, / У 85 мільйонів своїх телевізорів, / Як, шпурнувши мене / У роззявлений пацею люк, / Твоїм джентельменам ницим, / Костомахи холодним провізорам, / Прополоскують стогони / Чи транзисторний Верді чи Глюк!* («В'єтнамський Ікар») [5: 82–83] та ін. У поетичних текстах І. Драча домінують числівники вираження конкретних подій, конкретного року, конкретної цифри загиблих, наприклад: *Там тих дев'ять загиблих мільйонів / з того тридцять третього року...* («Розмова з бабою історією») [4: 19]; *Тут чотирнадцять тисяч зотліло, / Під твої ж кулеме-ти лягло, / В жовту квітку тепер проясніло / Кожне юне і чисте чоло* («Балада про чорну пам'ять») [6: 178].

Точну дату смерті з указівкою не лише на рік, але й на день і місяць також наводять у поезії нечасто, тим паче з указівкою й на кількість років, що їх прожила особа, але, наголосимо, особа, що дуже завинила перед світовою громадськістю. Очевидно, прагматика числа тут поєднується із прагматикою власної назви, тим більше, що їх семантичні структури, як відомо, є однаково «бідними», натомість добре актуалізуються прагматичні структури. Усе сказане дає змогу вказати на виникнення рефлексії, насиченої негативною прагматикою, наприклад: *Жоден бандерівець не злякав його навіть з рогатки... / Рейхскомісар України Еріх Кох, / Нещадний фашист, «другий Сталін», / Помер у затишній польській тюрмі / 12 листопада 1986 року, маючи 92 роки...* («Самообслуговування») [4: 92].

І. Драч за допомогою складних і складених числівників «підраховує» гроші – копійки, порівн.: *Тоді б поменшало пихатих, / коли б за Ваші дифирамби / по труднодо за день писати, / так, як в середньому колгоспі, / сипнути кілограм пшениці, / та ще копійок тридцять...* *Досить! / О курюди вічні й нищі!* («Пам'яті Івана Вишенського») [4: 37], карбованці: *Марія Яремівна посміхається на всі свої срібні зуби / (Виділили в профкомі карбованців десь на шістдесять)...* («Марія з України – № 62276: від Освенціму до Чорнобильської атомної») [6: 227], «рублі»: *Та візьме відчепних руб п'ятдесять, / Які йому з вузлика вділить Килина, / Та буде летіти в космічний кагат / Наша сипка земля – картоплина...* («Жартівлива балада про теорію відносності») [6: 63], вимірне градуси: *Мороз тріскотів десь під градусів тридцять. / Небо у зорях, як в ранах, ятриться* («Січнева балада 1924 року») [6: 212], тиск: *Тиск 230 в білих халатах, / Пульс мерехтливий, / Мов подих метелика...* («Іберійське тяжіння») [6: 266], час, порівн.: *Людина вже звика / Визначати спадкоємність. Намагання / Запрограмувати креслення білка! / Штучні організми через десять літ! / Біологія ракетно вирвалася в політ* («Балада ДНК – дезоксирибонуклеїнової

кислоти») [6: 64]; *Питаєте, чому я все мовчу, / П'ятнадцять літ лютюю німотою, / П'ятнадцять літ я корчусь від плачу. / Що ж! Тільки плач на мене йде ордою* («Мовчанка Стефаника») [6: 185], конкретизує вік людини, пов'язаний із відповідними подіями життя, станом людини, порівн.: *Зазирне у люстєрко: гарна, / Ні дефекту, самісінький цвіт, / Не прилипла ніяка догана / У її дев'ятнадцять літ* («Дефектоскопістка») [6: 231]; *Я сивіти почав у двадцять п'ять / Од тої хати, од скорботи тої* («Ніж у Сонці») [6: 91]; *Та все він вичікував. Під сорок п'ять. / Морози гули, а під березень спали, / І сонце на кремені гралось в опали. / І чув він – вже крижі старечо болять* («Єнісейський характер») [6: 242]; *Четвертий десяток Ви носите / Під серцем своїм мій осколок, / О, як він приссався люто, – / Не виймеш фашистську голку!* («Київське небо») [6: 293]; *Вже в десять гребель зааркавив він час, / Вже шостий десяток його зааркавив. / Клекоче будова десятками кранів. / Надривно під гору рокоче БелАЗ...* («Єнісейський характер») [6: 241]; *Іване мій Семеновичу, рідний, / Біжать літа крізь пальці, як вода, / А Ви ж такий красивий, багатоцвітний, / Сімдесят п'ять: це ж не роки – года!* («Івану Семеновичу Козловському на сімдесятип'ятиріччя») [6: 318], вимірює простір: *Карлівський створ. Черемховий день. / Ти сяєш, мов сонячний зайчик: / – Вода з двохсот метрів сторчма тут впаде, – / Черемхове займище* («Черемхове займище») [6: 240], *Просто – хочеться дум твоїх, / Яким невідладні пальці, / Яким тридцять три горизонти сняться* («Тихий диптих») [6: 78]; рахує людей і предмети: *Пане генерале! Для вашої армії / Навантажено тринадцять составів / модернізованих мозків типу «Дегенерат». / Можете рушати...* («Балада ДНК – дезоксирибонуклеїнової кислоти») [6: 64] та ін. Таке світобачення і світосприйняття притаманне виключно екстравертам.

Наведені приклади переконливо засвідчують, що числівник належить до улюблених лексико-граматичних класів слів І. Драча, що зумовлено, ймовірно, психотипом письменника, його спроможністю відчувати світ через категорії кількості, числові поняття. Досить часто числівник посідає сильні позиції у текстах віршів зазначеного поета, порівн. назви поезій І. Драча, де активно використані числові позначення навіть складних і складених числівників, – «Січнева балада **1924 року**»; «Андрію Малишку – на **60 років** життя»; «Марія з України – № **62276**: від Освенціму до Чорнобильської атомної»; «Балада **018/133**», «Голос з-за **двохсот літ**» та ін. Крім того, окремі вірші, як демонструвалося, насичені кількома числівниками, що можуть і повторюватися, а це акцентує на них увагу, робить ключовими словами дискурсу (тексту). І. Драч полюбляє і відчислівникові утворення – іменники, прикметники, прислівники, що також, до речі, можуть знаходитися у сильній текстовій позиції назв вірша (порівн. назви віршів І. Драча – «Іванові Семеновичу Козловському на **сімдесятип'ятиріччя**», «**Стоколос**»).

Лексико-граматичний клас числівників виразно виокремлюється у мовній і когнітивній картинах світу І. Драча, надаючи тексту конкретності, дає змогу поету споглядати світ за допомогою конкретних категорій, що підтверджує висловлену гіпотезу стосовно ймовірної приналежності цього поета до відповідного психотипу екстравертів за параметром «використання

числівників» з урахуванням прагматичної лінгвокреативної значущості числівника у заданому поетичному тексті, хоча, безумовно, цю тезу потрібно доводити, аналізуючи специфіку комунікативної компетенції митця в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Арполенко Г.П.** Числівники української мови / Г.П. Арполенко, К.Г. Городенська, Г.Х. Щербатюк. – К. : Наукова думка, 1980. – 244 с.
2. **Булаховский Л.А.** Функции чисел в «Слове о полку Игореве» / Л.А. Булаховский // Л.А. Булаховский. Вибрані праці : В п'яти томах. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 3. : Славістика. Російська мова. – С. 519–523.
3. **Вихованець І.Р.** Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська / [за ред. І.Р. Вихованця]. – К. : Універ. вид-во «Пulsари», 2004. – 400 с.
4. **Драч І.** Вогонь з попелу : Поезії : (З шістдесятих – удев'яності) / І. Драч. – К. : Рада, 1995. – 120 с.
5. **Драч І.** Корінь і крона. Поезії / І. Драч. – К. : Рад. письменник, 1974. – 111 с.
6. **Драч І.** Сонце і слово : Поезії / І. Драч. – К. : Дніпро, 1978. – 367 с.
7. **Караулов Ю.Н.** Предисловие / Ю.Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 3–6.
8. **Космеда Т.А.** Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства / Т.А. Космеда // Лінгвістична палітра: [зб. наук. пр. з актуальних проблем лінгвістики / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко]. – Харків, 2009. – С. 129–140.
9. **Лукінова Т.Б.** Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.Б. Лукінова. – К. : Наукова думка, 2000. – 369 с.
10. **Супрун А.Е.** Славянские числительные. Становление числительных как особой части речи / Адам Евгеньевич Супрун. – Минск : Вышэйшая школа, 1969. – 232 с.
11. **Шевельов Ю.** Проблематика формування українського числівника як частини мови / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці : У двох кн. – Кн. 1. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. – К. : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – С. 453–460.
12. **Юнг К.Г.** Психологические типы / Карл Юнг. – М. : Наука, 1992. – 268 с.